

РОЗДІЛ 3

СПАДКОЄМНІСТЬ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНОГО ПРОГРЕСУ

*Дворкін І.В.
м. Харків, Україна*

БАГАТОЕТНІЧНА ПАРАДИГМА ВИСВІТЛЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У сучасній українській історіографії розвивається дискусія про доцільність перегляду традиційної – національної – парадигми історії України, і заміни її багатоетнічною. Традиційна парадигма історії України сформувалася наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Вона мала протистояти панівному на той час імперському нарративу та доводити тяглість та давність історії України у порівнянні з історією Росії. Українська історія, згідно з поглядами істориків того часу, простежується від часів Київської Русі. Завдячуючи Михайлові Грушевському, історія українців Російської та Австро-Угорської імперій була об'єднана.

У 1990-х рр., після здобуття Україною незалежності виникла необхідність формування українського національного нарративу, створення власної концепції національної історії, стрижнем якої, природно, були саме українці, а їх сусіди часто або практично не помічалися, або представлялися противниками в боротьбі за створення української держави. У середині 1990-х рр. з'являються перші вітчизняні синтетичні розвідки з історії України, які прагнули «об'єктивно та неупереджено», на основі архівних матеріалів, що стали доступні історикам, а також надбань переважно дорадянської та діаспорної історіографії висвітлити історію новоствореної держави. З одного боку, українська історична наука звільнилась від російсько-центричного підходу, проте чимало хиб народницької та державницької історіографії кінця ХІХ – початку ХХст. знайшли свої відображення в сучасних історичних працях.

Чимало сучасних українських та західних істориків України підіймають питання про ревізію класичної парадигми національної історії, закликають «переписати» історію України з огляду, серед іншого, на багатоетнічний підхід.

Як зазначає канадський дослідник Степан Величенко, після Першої світової війни, у країнах Заходу національно окреслені історичні дослідження наражалися на критику за те, що виправдовували агресив-

ний націоналізм, переносили пізніші етнополітичні розмежування в минуле, а також ігнорували національні групи. У Північній Америці та Західній Європі було створено міжнародні комісії, покликані усунути зі шкільних підручників історії націоналістичні упередження із метою зменшення ймовірності його використання для потреб екстремізму чи шовінізму. Після 1991 року це переписування поширилося на колишні країни радянського блоку. Протягом останніх десятиліть ХХ століття науковці почали «денаціоналізувати» свої національні історії, залучаючи до неї національні меншини, етнічно змішані регіони, досліджувати міграції тощо [1, с. 29].

Історики, які досліджують можливості застосування багатоетнічного підходу до вивчення історії України відзначають як позитивні, так і негативні риси цієї парадигми. Як пише відомий американський дослідник, професор Гарвардського університету Сергій Плохій, спираючись на поважну думку автор одного з небагатьох нарисів багатоетнічної історії України Андреаса Каппелера, «...неможливо написати історію державних інституцій, економіки, торгівлі або міських центрів України, зосереджуючи увагу лише на українцях. Вони, безперечно, становили більшість у сільській місцевості, однак у містах, де переважали росіяни, євреї, поляки та німці, були в меншості. З одного боку, було б нечесно стверджувати, що в українському національному наративі немає місця меншинам. Однак зазвичай їх зображали агресорами, гнобителями та експлуаторами, у боротьбі з якими і народилася українська нація. Сьогодні можна відзначити певні позитивні зрушення в досліджуванні та писанні багатоетнічної історії України. Йдеться, зокрема, про поступове усвідомлення того, що меншини слід включити в новий наратив української історії – і не як «інших», а як складник колективного «ми», важливий елемент української історії, який відрізняв її від історії інших земель» [2, с. 27.].

Сергій Плохій, зазначає, що історію України слід переосмислювати, задля того, щоб подолати обмеження, накладені на неї спочатку імперською, а потім національною парадигмою. Такий підхід дозволить влючити українську історію в історію Східної Європи та всього європейського континенту. Написання багатоетнічної історії України є, одним зі способів подолати недоліки національного наративу української історії. Це дасть і політичну, і наукову користь. Такий підхід, якщо його ширше застосувати у конкретно-історичних дослідженнях, обіцяє не тільки політичну, але й наукову користь. Він дасть змогу скласти істотно багатшу мозаїку української історії та в ідеалі замінити конфронтацію різних етнічних наративів їх співіснуванням. Однак написання багатоетнічної історії не означає вихід за рамки національ-

но-етнічної парадигми. Це, радше, диверсифікація підходу, а не відмова від нього [2, с. 28, 30].

Натомість, як зазначає Андреас Каппелер, багатоетнічний підхід має ті самі слабкі сторони, що й етнонаціональний, бо так само може впадати в примордіалізм, мислити в телеологічних термінах і маргіналізувати неетнічні групи та інституції. На думку ж Степана Величенка «переписування» історії України не має бути радикальним, зважаючи на те, що Україна лише нещодавно здобула незалежність й запровадження нового підходу до викладу історії України не може бути деполітизованим. Відповідно, дослідник вважає, що історія України має розроблятися як «ненаціоналістичний варіант національної історії» [1., с. 28; 2., с. 29].

Чи не першою роботою, написаною з огляду на багатоетнічні історію України, стала написана у 1994 р. праця видатного австрійського історика Андреаса Каппелера «Мала історія України» (українською опублікована у 2007 р.). Дослідник розглядає історію України не лише як історію етнічних українців, але й інтегрує до неї представників інших націй, що жили в Україні. У перемові до українського видання А. Каппелер підкреслює, що відмова від ексклюзивної концентрації на історії етнічних українців повинна посилити поняття політичної або громадянської державної нації, закріплене в Конституції України. Відмова від етнічної нації і поворот до багатоетнічної політичної нації, на думку автора, повинна стати засобом для подолання численних сучасних конфліктів і зміцнення молодого української демократії [3, с. 8].

Дослідник розглядає історію України як історію простору, в якому більшість населення склали українці. Водночас їхню історію не можна розглядати окремо від історії інших етнічних груп (євреїв, поляків, росіян, німців, греків, вірменів, болгар і румунів), які жили в Україні. Хоча, «на передньому плані» залишається історія більшості населення – українців [3, С. 12, 16].

Ще одним прикладом висвітлення багатоетнічної історії України є синтетична праця канадського вченого Павла-Роберта Магочія «Україна: історія її земель та народів», вперше виданої у 1996 р. та перевиданої у 2010 р. (українською книга видана у 2012 р.). Попередні виклади української історії автор називає радше історією українського народу, а не історію території, яку охоплює сучасна Україна. Народи, що проживають на території України разом з українцями розглядаються автором як невід'ємна частина української історії, а не просто як супротивники етнічних українців у їхній віковій боротьбі за національне виживання. Такий підхід до викладу української історії, «написа-

ного іноземцем для іноземців», важливий через те, що Україна подібно до більшості європейських держав охоплює та охоплювала в минулому різноманітні народи [4, с. V–VI].

У сучасному українському академічному середовищі певний час відбувається дискусія відносно того, що саме і яким чином потрібно викладати у шкільному та вузівському курсах історії України.

Важливим аспектом зазначеної дискусії є багатоетнічна складова у курсі історії України. У другій половині 2000-х рр. група істориків, очолювана професором Н. Яковенко, за ініціативи Українського інституту національної пам'яті проаналізувала шкільні підручники з історії та запропонувала власний проект «Концепції та програми викладання історії України в школі». Важливим аспектом цього підходу є висвітлення історії національних меншин України. Так, Н. Яковенко у ході полеміки з професором Ю. Мициком зазначає: «Нагадаю очевидне: книжка зветься «Історія України», а не «Історія українців». Немає жодного сумніву, що стрижнем оповіді в ній мусить бути український етнос як серцевина держави та її титульне ядро. Водночас шкільній історії не годиться стерилізувати український простір. Адже тут поруч з українцями віддавна жили й інші етнічні спільноти, а підручникову оповідь адресовано дитині будь-якої національності, причому суспільство зацікавлене, аби й вона усвідомила свою причетність до спільного минулого. Це відповідало б як актуальним політичним потребам, так і вимогам сучасної дидактики, заснованої на повазі до «іншого». І то вже не кажучи про культурні здобутки іншоетнічних груп, які теж є надбанням сьогоденної України» [5].

Серед реалізованих проєктів, що поставили собі за мету висвітлити багатоетнічну історію України варто назвати посібник для учнів, підготовлений Всеукраїнською асоціацією викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова доба» – «Разом на одній землі. Історія України багатокультурна» [6].

Таким чином, ми бачимо, що в сучасній українській історіографії триває дискусія про доцільність дослідження та викладання історії України під кутом зору багатоетнічної парадигми. Новий підхід, звичайно, має як плюси, так і недоліки. Більшість дослідників, вважають, що в історії України має бути місце для народів, що жили та живуть в Україні, проте українці мають залишатися провідними акторами української історії.

Список літератури: 1. Величенко С. Чи можливо тепер науково переписувати історію підросійської України? // Критика. – 2009. – вересень – жовтень. 2. Плохій С. Між історією та нацією: Павло-Роберт Маго-

чий і переосмислення української історії // Критика. – 2011 – Вересень – жовтень. 3. Каппелер А. Мала історія України. – К., 2007. 4. Магочій П.-Р. Україна: історія її земель і народів. – Ужгород, 2012. 5. Концепція та програми викладання історія в школі (проекти) / Упоряд. Н. Яковенко, Л. Ведмідь. – К., 2009 // <http://keui.files.wordpress.com/2011/03/koncerpcija.pdf> 6. Разом на одній землі. Історія України багатокультурна. Посібник для учнів // <http://www.novadoba.org.ua/ukr/together-on-the-same-land-book>

*Єремєєва І.В.
м. Харків, Україна*

МОРАЛЬНІ НОРМИ ТА ПОВСЯКДЕННА ПОВЕДІНКА АКТРИС НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

В другій половині ХІХ на початку ХХ ст. театр посів важливе місце в житті Наддніпрянської України. Його сприймали як певний інструмент просвітництва, називаючи подекуди навіть «другим університетом». Не дивно, що за такого статусу театру серед жителів міста помітно зріс інтерес до акторів, їх приватного життя та моральних якостей.

У театрі акторами захоплювались і схилялись перед їх талантом, однак, по за його межами публіка зазвичай кардинально змінювала своє відношення до кумирів. Народні чутки приписували працівникам сцени низьку культуру, пияцтво, а нерідко і розпусну поведінку. У харків'ян широкою популярністю користувалися анекдоти про легковажність «служниць Мельпомени». Жарти із місцевих журналів висміювали кількість їх романів, наполягали на несумісності понять «порядність» і «талант», смакували брудні подробиці інтимних зустрічей актрис зі своїми «прихильниками». У журналі «Настоящее жало» друкувалися, наприклад, такі анекдоти: «У антрепренера. Мать: Мне бы очень хотелось пристроить мою Лёличку к театру, но прошу вас сказать откровенно, есть ли у нее талант. Если нет, то лучше она останется порядочной девушкой» [1, с. 6]; «За кулисами. – Слышала новость? Наша инженерю влюбилась в 1-го любовника! – В первого? Вздор говорите, при мне он у неё уже 5-й!» [2, с. 6]; «В уборной актрисы. – Барыня, там какой-то барин просил позволения к вам войти. – Нельзя! Так и скажи – нельзя! Ты, кажется, и сама видишь, что я недостаточно раздета, чтоб принимать своих поклонников!» [3, с. 5]

Поряд з тим, очевидна й гостра зацікавленість суспільства «делікатними подробицями» життя акторок. Сам тон «газетних» усмішок, ніби то доброзичливий, позбавлений різко негативних висловів і неприє-